

Mehmet Kaşka

Kurtz, D. C. 1975

Athenian White Lekythoi. Patterns and Painters, Oxford.

Moore, M. B. – Philippides, M. Z. P. 1986

Attic Black-Figured Pottery, Agora XXIII, Princeton, New Jersey.

Richter, G. M. A. 1926

Ancient Furniture: A History of Greek, Etruscan and Roman Furniture, Oxford.

Schauenburg, K. 1974

“Athenabüsten des Bowdoinmalers”, *AA* 89: 149-157.

Stähler, K. 1983

Eine Sammlung griechischer Vasen. Die Sammlung D.J. in Ostwestfalen, Münster.

Von Vacano, O. 1973

Zur Entstehung und Deutung gemalter seitenansichtiger Kopfbilder auf schwarzfigurigen Vasen des griechischen Festlandes, Bonn.

Volioti, K. 2007

“Visual Ambiguity in the oeuvre of the Gela Painter: A New lekythos from Thessaly”, *RdA* 31, 2007: 91-101.

Wichert, J. – Ulbricht, A. – Horn, R. 2010

“Die olympischen Götter” Klöckner, A. – Recke, M. (eds.) *Herakles&Co. Götter und Helden im antiken Griechenland*, Arbeiten zur Klassischen Archäologie – Mitteilungen aus der Antikensammlung der Justus-Liebig-Universität Gießen, Akamas 6, Gießen: 22-93.

Kent Uzamında Arkeoloji¹

Müge SAVRUM-KORTANOĞLU²

“...sen ki gelecek günlerde, kayalara oyduğum bu kitabeyi göreceksin, -ki buradaki insan suretlerini bozma ve tabrip etme- tohumum olduğu sürece onların hasar görmeden korunmasını sağla...” **Pers Kralı I. Dareios³**

Keywords: Urban archaeology, archaeological heritage, planning, protection, multi-layered city

Many cities embody layers formed since their foundation and the differences among them. Both submerged and exposed cultural traces are encountered in cities that show architectural continuity throughout history. These traces serve as tools for understanding the different periods of the city. Archaeological sites that represent ancient periods, live with the modern city and form social memory, should be associated with contemporary culture and participate in the cultural life of the society. Moreover, an increasing number of projects for transportation and construction emerge to meet the increasing needs of cities in rapidly urbanizing countries including Turkey. These projects must be implemented within a specific plan and refrain from damaging archaeological elements. An interdisciplinary study system implemented at all stages of planning and projects including archaeologists within the work are important. There are critical principles at national and international levels. Solutions in favour of archaeology should be implemented considering these principles.

Anahtar Kelimeler: Kentsel arkeoloji, arkeolojik miras, planlama, koruma, çok katmanlı kent

Kentlerin birçoğu kuruluşundan itibaren oluşmuş katmanlar ve bunlar arasındaki farklılıklardan meydana gelirler. Tarihsellik boyunca mimari süreklilik gösteren kentlerde yer altında ve yer üstünde kültür izlerine rastlanır. Bu izler, kentin geçirdiği farklı dönemlerin anlaşılmasına araç olurlar. Uzak dönemleri temsil eden, modern kent ile birlikte yaşayan ve toplumsal hafızayı oluşturan arkeolojik alanlar günümüz kültürü ile ilişkilendirilip, toplumun kültürel yaşamına katılmalıdır. Diğer taraftan Türkiye gibi hızla kentleşen ülkelerde kentin artan ihtiyacını karşılayan ulaşım, yapılaşma gibi çeşitli çalışmalara yönelik projeler hızla çoğalmaktadır. Bu projeler belirli bir plan dâhilinde uygulanmalı, arkeolojik varlıklara zarar verir nitelikte olmamalıdır. Planlama ve projelerin her aşamasında disiplinlerarası çalışma sisteminin uygulanması, arkeologların çalışmalara dâhil edilmesi önemlidir. Konu hakkında ulusal ve uluslararası düzeyde belirleyici ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkeler hayata geçirilerek, gelişme ile koruma arasında; arkeolojinin lehinde çözümler bulunmalıdır.

¹ Hakeme Gönderilme Tarihi: 14.10.2017; Kabul Tarihi: 23.10.2017

² Müge SAVRUM-KORTANOĞLU, Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Kütahya; mugesavrum@gmail.com, muge.kortanoglu@dpu.edu.tr .

³ Pers Kralı I. Dareios, bkz. Diez 1940, 121; Aygen 1996, 44.

Kentlerde bulunan veya uzun zaman önce ortaya çıkartılmış arkeolojik alanlar, büyük oranda görünürlükleri kanıksanmakta olan tarihi yerler olarak karşımıza çıkarlar. Henüz gün ışığına çıkmamış olanlar ise yeni yapılanmaların temel kazılarında veya gelişme projelerinin aşamalarında açığa çıkartılırlar. Yaşayan kentlerin hafızası olan arkeolojik alanlar kenti kadim geçmişleriyle ayrıcalıklı bir konuma getirmekle birlikte kentte yaşayanlar için ortak bir geçmiş de oluştururlar.

Kentsel arkeoloji, geçmişte daha çok kent içindeki arkeolojik alanlar ve buralarda yapılan arkeolojik çalışmaları içermekteydi. Ancak, zaman içinde kentin geçirdiği tarihsel süreç bir bütün olarak ele alınmaya başlanmış, tüm dönemlere ait kalıntıların ve birbiri ile olan ilişkilerinin korunarak geleceğinin kurgulanması fikri oluşmuştur (Karabağ 2010: 31). Bu bağlamda; arkeolojik kazı yöntemlerinin kentsel alanların özel koşullarında uygulanması, çeşitli projelerin zorunlu kıldığı kurtarma kazıları, sondaj kazıları ve elde edilecek sonuçlarla sınırlanmayıp, tarihi kente benliğini kazandıran eski sokak dokusu, tarihi yapılar, kent hakkındaki belgeler gibi tüm bulgular üzerinden kentin geçmişinin yeniden yorumlanması kentsel arkeolojinin tanımı ve kapsamı içinde ele alınmaktadır (Tuna 2000: 10).

Arkeolojik kavramlar üzerinden incelendiğinde, sitleri ve buluntuları korumak için tasarlanmış yasaları uygulamak, eski tarihi kamuya tanıtmak, yapılacak inşaatların kalıntılara olumsuz etkilerini en aza indirmek için imar yetkilileriyle birlikte çalışmak gibi konularda kamu yararı için çalışan profesyonel arkeologların alanı olarak “kamusal arkeoloji” kavramı tanımlanmıştır. Kamusal arkeolojinin gelişmesinin ardında yatan nedenler arasında koruma faaliyetleri olduğu, kamusal arkeolojinin genelde korumacı bir etişe sahip olduğu kanısı yaygındır (Shanks 2013: 167, 169-170).

Modern kent ile birlikte yaşayan arkeolojik alanların günümüz kültürü ile ilişkilendirilip, toplumun kültürel yaşamına katılan bir unsur olması önemlidir. Geçmiş uzun zaman dilimlerine dayanan tarihi kentler, içinde zengin kültür öğeleri barındırır. L. Mumford’un belirttiği gibi, “tarihsel kent kendi adına, büyüklüğünden ve uzun bir geçmişe sahip olmasından dolayı, hiçbir yerde olmadığı kadar çok ve çeşitli kültür örneklerini elinde tutar. Büyük kent insanın bugüne kadar yarattığı en iyi hatırlama organı olmasının yanı sıra (karışık ve düzensiz hale gelene kadar) en iyi tasnif ve karşılaştırmalı değerlendirme birimidir de” (Mumford 2007: 676-677).

Kentlerin günümüzdeki görünümü, tarihsel topografya ve kuruluşundan itibaren üst üste konulan kültürel katmanlar ve bunlar arasındaki farklılıklar, dönüşümler sonucu oluşur. Kimi zaman tarih öncesinden başlayan, tarihsel süreç boyunca uzun zaman iskân edilen ve halen yaşamın sürdüğü kentlerde yer altında ve yer üstünde, kentin geçirdiği çeşitli dönemlere ve geçmişe ait kültürlerin anlaşılmasına araç olan izlere rastlanır. Farklı dönemlerin kalıntılarını içinde barındıran yerleşimlere “çok katmanlı kent” denilmektedir (Aydeniz 2009: 2502). Kentlerde kültürel sürekliliği gösteren katmanlaşma içerisinde yer alan arkeolojik kalıntılar, güncel kimlik ile ilişkilendirilmesi güç olan uzak dönemleri temsil etmektedirler. Bu bakımdan, günümüze daha yakın olan tarihi kent dokusuna göre

Fig. 1: Antakya Hürriyet Caddesi (Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)

daha az anlaşılmakta ve kültürün parçası olarak sahiplenmede kimi zaman sorunlar yaşanmaktadır. Bunun sonucunda da bu alanların korunmasına yönelik bir eğilimin gelişmesi güçleşmektedir. İstanbul örneğinde Marmaray kazıları sonucu ele geçen Neolitik Dönem verilerinin kültürün bir parçası olarak sahiplenilmesi, günümüz kimliği ile daha kolayca ilişkilendirilen tarihi kent dokusuna göre daha zordur diyebiliriz.

Tarihi kentlerde yer alan arkeolojik alanların korunmasında yaşanan sorunun temelinde detaylı envanter çalışmalarının olmaması yatmaktadır. Bu nedenle projelerin planlama aşamasında değerlendirmeye alınamayan arkeolojik alanların varlığına uygulama safhasında rastlanmakta, projelerde değişiklik yapılmadığında ise tahribat ortaya çıkmaktadır (Aydeniz 2009: 2519). Modern yaşamın içine katılması planlanan geçmişe ait izlerin, kentte bulunduğu yerin ve kentle nasıl bütünleşeceğini gösteren envanterlerin hazırlanması, kent planlarının toprak altında ve toprak üstündeki arkeolojik varlıklara ilişkin ilkeler oluşturması, gerekli konulardandır (Madran – Özgönül 2005: 29). Ülkemizde yer alan arkeolojik alanların tamamlanmış bir kültür envanteri bulunmamaktadır. Korumanın ilk adımı olarak kentsel arkeolojik alanların, tüm diğer arkeolojik alanlarda olması gerektiği gibi tam olarak tespitlerinin yapılarak envanterinin oluşturulması ve tescillerinin gerçekleştirilerek yasal koruma altına alınması gerekmektedir. 1992 yılında Valetta’da imzalanan, ülkemizin de bir kanun ile kabul ettiği Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesinin 2. maddesinde arkeolojik mirasın envanterinin yapılması taahhüt edilmiştir.

Kentlerin kültürel birikimi ile gelişme faaliyetlerinin birlikteliğini düzenleyen çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Ancak, kentlerin aldığı yoğun göç, artan nüfusun ihtiyacına yönelik hızla artan kentleşme; yoğun yapılaşma, ulaşımaya yönelik projeler, çeşitli alt

Fig. 2: Marmaray Sirkeci Şaftı Kazı Alanı (Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)

yapı çalışmaları gibi işlemler ile yer altındaki kültürel birikim ortaya çıkmaktadır (Fig. 1). Kimi zaman plansız yapılan bu uygulamalar yer altındaki ve üstündeki kültürel birikimi tehdit etmekte, kültür izlerinin zarar görmesine neden olabilmektedir. Kent yaşantısının oluşturduğu yoğun yapılaşmanın verebileceği olumsuz etkilerin önüne geçilmesi, bu alanlarda disiplinlerarası bir çalışma ile oluşturulacak plan çalışmaları ve bunların uygulamaya geçirilmesi ile mümkün olabilecektir. Gelişimin devam ettiği ve bir yandan yaşamın sürdürüldüğü kentsel arkeolojik sit alanlarında arkeolojik varlıkların korunması oldukça zor bir işlemdir. Bu alanlarda yapılacak planlamalar çok önemlidir. 1995 yılından itibaren İstanbul Sultanahmet Bölgesinin bir kısmı 1. derece arkeolojik sit, bir kısmı ise kentsel arkeolojik sit statüsünde bulunmaktadır. Bölge ayrıca Dünya Kültür Miras Alanı'dır. Anıtsal eserler ile ticaret, turizm ve konut işlevli yapılar bulunan bu bölgede turizme yönelik yeni yapılaşma baskısı, arkeolojik alanlar üzerinde etki yaratabilmektedir.

Büyük gelişme projelerinin kazıları sonucunda açığa çıkan arkeolojik alanlara ülkemizde en iyi örnek İstanbul Marmaray-Metro Projeleridir. Bu kapsamda 2004-2011 yılları arasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından yapılan kazılarda, tarih öncesinden itibaren kent yaşantısına dair çok önemli veriler elde edilmiştir (Kızıltan 2010). İstanbul'un Asya ve Avrupa yakasındaki demiryolu hatlarını Boğazın altından bağlayan Marmaray-Metro projesi, ülkemizde gerçekleştirilen en büyük raylı toplu ulaşım ağıdır. Üsküdar Meydanı'nda, Sirkeci İstasyon alanındaki dört bölgede (Fig. 2), Yenikapı'da kazılar yapılmıştır

Fig. 3: Ankara Augustus Tapınağı (Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)

Fig. 4: Atina Akropolis Müzesi (Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)

(Başgelen 2014). İstanbul Tarihi Yarımada, korunması gerekli sivil mimarlık örneği yapıların ve anıtsal nitelikli yapıların yoğun olarak yer aldığı bir bölge olduğundan, arkeolojik kazıların güçlükle yapılabileceği yerler arasındadır. Bu bağlamda özellikle ulaşım projeleri kapsamında gerçekleştirilen kazılarda kent hakkında erişilen bilgiler çok değerlidir.

İstanbul örneğinde, arkeopark projesi kapsamında değerlendirilen, Anadolu Yakası'nda Küçükalyalı semtinde yeni yapılarla çevrili bir alanda yer alan Orta Bizans Dönemine ait Patriklik Manastırı yaklaşık olarak 6000 m²'lik bir alanı kapsamaktadır. Çalışmalar 2001 yılında başlanan yüzey araştırmaları ve daha sonra yapılan kazılarla devam ettirilmiştir.

Kentle bütünleşmiş bir arkeoloji parkı gerçekleştirmeye yönelik olarak bilimsel araştırmalar, disiplinlerarası çalışmalar 2009 yılından itibaren “Küçükalyalı Arkeopark Projesi” adını almıştır. Semte ve İstanbul’a arkeolojiyle bütünleşecek ve kültür mirasının korunmasını destekleyecek bir model kapsamında her yaşta bireylere göre yöntem belirlemeyi amaçlamaktadır. Halk ile bütünleşen projede çocuklar için eğitici çalışmalar, kadınlara okuma yazma öğrenimi, el sanatları pazarları gibi birçok etkinlik düzenlenmektedir (Ricci 2012: 202-214).

Türkiye, tarihsel geçmişi ile önemli yere sahip olan ülkelerdendir. Anadolu, tarih öncesi dönemlerden itibaren yerleşim görmüş, bu topraklarda yaşayan topluluklar, her dönemde kendi kültür izlerini bırakmışlardır. Bu bağlamda kent dokusunun içinde var olan arkeolojik alanlara çok sayıda örnek bulunmaktadır. Konya Alâeddin Tepesi, İzmir Agora, Ankara Roma Hamamı, Ankara Augustus Tapınağı bunlardan bazılarıdır (Fig. 3).

Diğer ülkelerde de kent yaşamının içindeki arkeolojik alanlara çok sayıda örnek bulunmaktadır. Modern kent yaşamıyla bütünleşen arkeolojik alanların bulunduğu kentlerden Atina, Roma, Barselona, Selanik, Nimes ve Marsilya dikkat çeken bazı örneklerdendir (Fig. 4-9).

Kentsel arkeoloji kavramının dünyadaki gelişimini incelediğimizde, 1870’li yıllarda Oslo’da gerçekleştirilen inşaatlar sırasında, Ortaçağ yerleşimine ait kalıntılara ulaşılmıştır. Bu çalışmalar gibi Rusya’nın kuzeybatısında bulunan Novgorod’da 1932 yılından başlanarak yapılan kazılar da kentsel arkeolojinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Tuna 2000: 7). Ayrıca Londra’da da 1840’lardan itibaren, inşaat çalışmaları sırasında arkeolojik kalıntılar ele geçmiştir, Oslo ve Novgorod gibi Londra’daki çalışmalar da kentsel arkeolojinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Oslo ve Londra’da arkeolojik kalıntılar, yeni inşaat çalışmaları tarafından tehdit edildiğinde kurtarma kazısı olarak gerekli olmakla birlikte, Novgorod’da kent merkezinin sahip olduğu arkeolojik kaynağın, arkeolojik yöntemlerle incelenmesi söz konusudur. Bu durum, başlangıç çalışmalarında kentsel arkeolojinin her iki yönünü göstermektedir (Sarfati – Melli 1999: 21-22).

Fig. 5: Atina Akropolis Müzesi
(Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)

Fig. 6: Atina Metrosu (Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından, savaşta yıkımlara sahne olan Avrupa kentlerinde restorasyon çalışmaları başlamıştır. Bu alanlarda arkeolojik çalışmalar için acil ihtiyaç doğmuş olup kentsel arkeoloji, sistemli çalışmalara ilk kez yaklaşmıştır. Savaş etkilerinin en yoğun olarak görüldüğü Almanya, Polonya, Sovyetler Birliği’nin batı kesimlerinde modern kent arkeolojisi çalışmalarının ilk önemli sonuçları alınmıştır (Sarfati – Melli 1999: 22). Savaşın ardından, 1960 yıllarından itibaren Avrupa kentlerinde başlayan kentlerin yeniden düzenlenmesine yönelik proje çalışmalarının arkeolojik alanlara tahribatı oldukça büyük olmuştur. Tarihi kent merkezlerinde, modern inşaat teknikleri ile daha derine inen temel kazıları, arkeolojik tabakalara geçmişten çok daha fazla zarar vermiştir. Diğer taraftan, arkeolojide daha hızlı kazı ve belgeleme teknikleri yaygın kullanılmaya başlanmış, arkeoloji, toplumun ilgi alanı olmaya başlamıştır (Tuna 2000: 8). 1970’lerin ikinci yarısından itibaren kentsel arkeolojide yaklaşım, olabildiğince fazla arkeolojik varlığın belgelenerek kurtarılması olmuştur. Kentsel arkeoloji çalışmaları özellikle İngiltere’de büyük artış göstermiş olup, yitirilmekte olan arkeolojik varlıklara duyarlılık artmıştır (Tuna 2000: 9).

Konu hakkında uluslararası alanda çeşitli ilkeler bulunmaktadır. Bazılarını incelediğimizde; 1931 yılında İtalya’da Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulunun kabul ettiği Carta Del Restauration’un 6. maddesinde “anıt ve geçirdiği dönemlere olduğu kadar çevresine de saygılı olunmalıdır” denilerek kültürel miras kavramının kentsel ölçüğe doğru geliştiğinin ilk adımı atılmıştır (Ahunbay 2009: 148-149). 1964 yılında Venedik’te yapılan Tarihi Anıtların Korunması ile İlgili Mimar ve Teknisyenleri II. Uluslararası Kongresi’nin sonucunda kabul edilen Venedik Tüzüğü’nün 1. Maddesinde, “tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan, kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, aynı zamanda kültürel anlam kazanmış daha basit

Fig. 7: Selanik Galerius Takı (URL 6)

eserleri de kapsar” denilmiştir (Erder 1977: 170-171). Bu bağlamda korumanın anlamı genişlemiş, sit kavramının başlangıcı olarak kentsel ölçek ele alınmıştır.

Avrupa Konseyi tarafından “geçmişimiz için bir gelecek” sloganıyla başlatılan 1975 Avrupa Mimari Miras Yılı kampanyasının bir sonucu olarak 21-25 Ekim 1975 tarihleri arasında Amsterdam’da düzenlenen kongre sonucu Amsterdam Bildirgesi yayınlanmıştır. Bütünleşik korumanın altı çizilerek, mimarlık ürünlerinin korunmasının kent ve ülke planlamasının ana hedefi olması gerekliliği, konu hakkındaki eğitimlerin önemi gibi birçok konuya değinilmiştir (Ahunbay 2009: 152-156). Kentsel koruma ile ilgili kararların alındığı önemli bir başlangıçtır.

Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rollerini Konusunda Tavsiyeler ise Nairobi’de 1976 yılında kabul edilen geniş kapsamlı bir UNESCO belgesidir. Modernleşmeyle birlikte büyüyen kentler karşısında tarihi alanların korunması konusunda ilkeler içermektedir. Tarihi alanların bir bütün olarak korunması, yapılacak uygulamaların özellikleri bozmamasına dikkat edilmesi ve üye ülkelerin gerekli yasal düzenlemeleri yaparak, uzmanlar yetiştirmesi konuları ele alınmıştır (URL 1).

Avrupa Konseyi’nin 1984 yılında Floransa’da gerçekleştirdiği toplantı sonucunda “Arkeoloji ve Planlama Toplantısı Sonuçları” adı altında bir metin benimsenmiştir. Bu metinde, kentsel ve kırsal gelişimin sonucunda mimari mirasın korunması gerektiği belirtilmiştir. Arkeolojik mirasın savunmasızlığı, birçok durumda arkeologlar, plancılar, merkezi, bölgesel ve yerel düzeylerde kamu kuruluşları, seçilmiş vekiller ve kamu arasında

Fig. 8: Selanik Agora (Adam-Veleni 2011: Fig.62)

gözlemlenen diyalog eksikliği, arkeolojik miras için geliştirilecek her yaklaşımda karşılaşılan yetersiz kaynak sorunu, uluslararası konvansiyonda pratik uygulama eksikliği gibi sorunlar ortaya konulmuştur. Plancıların işbirliği kurması ile etkin koruma sağlanması, arkeolojik kalıntıların yeterince incelenmeden önce yıkıma uğramasının engellenmesi, kazı yapılması gerektiği durumlarda uygun koşulların oluşturulması, kalıntıların kazı ve değerlendirmenin ardından müzelerde veya gerçek ortamında korunması, arkeoloji ve planlama çalışmalarının birlikte gerçekleştirilerek uyumun sağlanması gibi genel öncelikler tanımlanmıştır (URL 2).

ICOMOS tarafından 1987 yılında Washington’da yapılan Genel Kurul’da “Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü” kabul edilmiştir. Bu tüzüğe göre, tarihi kentlerin ve kentsel alanların kentsel değişimlerin karşısında tehdit altında olduğu, bu alanların korunmasının kent planlamalarının bir parçası olması gerekliliği, disiplinlerarası çalışma sisteminin önemi, kentin veya tarihi alanın geçmişiyle ilgili arkeolojik çalışmaların geliştirilerek kalıntıların korunmasının sağlanması, halkın katılımını sağlamak için bütün kentlileri bilgilendiren bir program hazırlanması gibi konulara değinilmiştir (Ahunbay 2009: 164-165).

Arkeolojik Mirasın Şehir ve Ülke Planlama Çalışmaları Çerçevesinde Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin R (89) 5 Sayılı Tavsiye Kararı, 1989 tarihinde Avrupa Konseyi’nce hazırlanmıştır. Kentsel ve kırsal alanlarda gerçekleştirilen gelişme faaliyetleri bağlamında arkeolojik alanların korunması amaçlanmaktadır. Arkeoloji envanterlerinin hazırlanması,

Fig. 7: Selanik Galerius Takı (URL 6)

veri tabanlarının oluşturulması, arkeolojik varlıkların her türlü planlamada önemli bir unsur olarak görülmesinin sağlanması, projelerin büyük etki yaratması durumunda gerekli düzeltmelerin yapılması, sit üzerinde yapılacak bilimsel çalışma ve yayın için gerekli zaman ve kaynağın sağlanması, arkeologlarla koordineli çalışmalar yapılması gibi konulara değinilmiştir (URL 3).

ICOMOS tarafından 1990 yılında Lozan'da Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü kabul edilmiştir. Arkeolojik mirasın korunmasında birçok disiplinin uzmanlarının işbirliğinin gerekliliği, uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki planlama politikalarıyla bütünleştirilmesi, halkın etkin katılımı, bayındırlık projelerinin arkeolojik miras için en büyük tehditlerden birini oluşturduğu, bu nedenle uygulama projelerine geçilmeden önce arkeolojik etkilenme araştırmalarının gerekliliği, projelerin en az zarar verecek şekilde planlanması konusunun yasalara eklenmesi gerektiği, kazıların kentsel büyüme, arazi kullanımı değişimi ve doğal bozulma gibi etkenlerden zarar gören anıt ve sitlerde yapılması vurgulanmıştır (Ahunbay 2010: 115-118).

Avrupa Konseyi tarafından 1992 yılında Valetta'da imzalanan Avrupa Arkeolojik Mirasın Korunması Sözleşmesinde ise Avrupa'nın ortak hafızasının kaynağı ve tarihi bilimsel incelemeler için bir araç olarak arkeolojik mirası korumak, amaç olarak belirlenmiştir. Kentsel arkeolojiyi ilgilendiren kısmında; arkeologlar ve plancılar arasında sistemli bir danışma mekanizmasının oluşturulması, kalkınma projelerinin aşamalarına arkeologların katılımı, arkeolojik mirası olumsuz etkileyecek projelerin değiştirilmesi, arkeolojik alanın

Fig. 8: Selanik Agora (Adam-Veleni 2011: Fig.62)

bilimsel olarak incelenebilmesi için yeteri kadar zaman ve olanak sağlanması, projelerin gerçekleştirilmesi sırasında bulunan arkeolojik kalıntıların yerinde korunmasının esas olduğu ve arkeolojik alanların halka açılışında arkeolojik ve bilimsel niteliklerin olumsuz etkilenmemesinin sağlanması gibi konular belirlenmiştir (Madran – Özgönül 2005: 86-87).

Avrupa Konseyi Kültürel Miras Komitesi tarafından hazırlanan, 2000 yılında onaylanan "Uygulamada Uyulacak Esaslar" başlıklı belgede; arkeolojik değerler, koruma ve planlamada etkin olan aktörlerin rolleri tanımlanmıştır. Buna göre; kamu görevlilerinin ve plancıların rolleri arasında; kentsel arkeolojik mirasın kentin kimliğine yaptığı katkılarla, hem bölgede yaşayanlar hem de ziyaretçiler için önem taşıdığı, kentsel planlama sürecinde önemli arkeolojik kalıntıların yerinde korunmasının tercih edilmesi, olumsuz etkilerin en aza indirgenmesi, arkeolojik varlıkların yenilenemez olduğunun bilinmesi, sadece planlama sürecinde değil kentsel gelişme projelerinin bütçeleri hazırlanırken ve izin verilirken de göz önünde tutulması gerektiği yer alır. Mimar ve girişimcilerin rolleri arasında; yeni gelişme alanlarının arkeolojik yönden değerlendirilmesi için gerekli girişimlerde bulunulması, arkeolojik çalışmalar için uygun zaman ve kaynak yaratılması, önemli yapı kalıntılarının yerinde korunması ve sunumunun ön planda tutulması, arkeologların proje ekibine dahil edilmesi ve değişiklikler hakkında bilgilendirilmesi bulunmaktadır. Arkeologların rolleri arasında ise, bir alandaki arkeolojik değerlerle ilgili bilgileri yetkililere ve girişimcilere bildirmek, önemli arkeolojik kalıntıların kazılması yerine in situ korunmasının tercih edilmesi, kazının ise ancak arkeolojik mirasın çok kesin belirlendiği alanlarda ve gerekli

parasal kaynak bulunulduğunda yapılması, arkeolojik değerlerin gelişime katacağı değerlerin unutulmaması gibi çeşitli konulara değinilmiştir (Madran – Özgönül 2003: 21-25).

Avrupa Birliği tarafından 2003-2005 yılları arasında sürdürülen “APPEAR: Accessibility Projects – Sustainable Preservation and Enhancement of Urban Subsoil Archaeological Remains” adında bir proje gerçekleştirilmiştir. Kentsel arkeolojik alanların korunması, entegrasyonu, geliştirilmesi ve çeşitli aktörlerin katılımı öngörülmüştür (URL 4).

Ülkemizde ise taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına yönelik en temel belge 1983 tarihinde yürürlüğe girip çeşitli değişiklikler gören 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’dur. Bu kanun çerçevesinde hazırlanan çeşitli yönetmelikler, yönergeler, ilke kararları bulunmakla birlikte, uluslararası platformlarda taraf olunan sözleşmeler vardır. Ancak, ülkemizde kentsel arkeoloji kavramının koruma ile ilgili mevzuata girmesi 1993 yılında 338 sayılı ilke kararı ile olmuştur. Günümüzde ise kentsel arkeolojik sitlerle ilgili ilkeleri belirleyen “Kentsel Arkeolojik Sit Alanları Koruma ve Kullanma Koşulları” adında 702 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararı bulunmaktadır. Bu ilke kararında 2863 sayılı Kanun kapsamına giren arkeolojik sit alanları ile birlikte korunması gerekli kentsel dokuları içeren ve bu özellikleri ile bütünlük arz eden korumaya yönelik özel planlama gerektiren alanlar kentsel arkeolojik sit alanları olarak açıklanmıştır. Bu alanlarda arkeolojik değerlerin bilimsel yöntemlerle açığa çıkarılması, onarılması ve sergilenmesi işlemlerinin esas alınarak arkeolojik envanter temeline dayalı planlama çalışmalarının yapılmasına, bu planlar onanmadan parsel ölçeğinde uygulamaya geçilmemesine, planlamada alana gelecek işlevlerin uyumuna, altyapı hizmetlerinin proje aşamasında kültür tabakalarına zarar vermeyecek biçimde ele alınmasına, mevcut ve olası arkeolojik varlıkların korunmasını ve değerlendirilmesini sağlayacak çözümler getirilmesine, ayrıca bu alanlarda mevcut eski yapıların onarım ve restitüsyon ilkelerine karar verilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2009: 38-39).

Tarihi kentlerde yapıların temel kazıları sonucunda rastlanan arkeolojik kalıntılara (Fig. 10) ilişkin bilgi belgeler, arkeolojik çalışmayı sürdüren ekipçe Koruma Bölge Kurullarına iletilir ve Kurul tarafından korumanın nasıl gerçekleşeceği hakkında kararlar alınır. Bodrum katında kalıntılar korunarak yeni yapı yapılabildiği gibi, kalıntının durumuna ve önemine göre yapı yapılmadan sergilenmesi durumu da söz konusudur. İstanbul Büyük Saray Mozaikleri Müzesi olarak kentin geçmişine tanıklık eden Bizans Dönemi’ne ait Büyük Saray döşeme mozaikleri, kamuya açık bir alan olarak ziyaret edilebilmektedir (Ahunbay 2010: 106). Bu bağlamda “Yerleşim Alanlarında; Mevcut Arkeolojik Sitlerin veya Daha Önceden Varlığı Bilinmeyen Ancak Yeni Yapılanma, Alt Yapı Çalışmaları ya da Doğal Afetler Sonucu Ortaya Çıkan-Çıkarılan Kültür Varlıklarının Korunması ve Değerlendirilmesine İlişkin” 37 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararı bulunmaktadır. Bu ilke kararında kentleşme hızının giderek artması ile modern yerleşmelerde, kent içinde sürekli altyapı için kazılar yapıldığı, bu nedenle sit alanı ilan edilerek kontrollü yeni yapılanmaya açılan ve müzesi denetiminde temel kazıları ve sondajları yapılan alanlarda sıkça kültür varlıklarına rastlandığı, doğal afetler sonucu da yeraltında

bulunan kültür varlıklarının açığa çıkabildiği, bu kapsamda; sit alanı olarak ilan edilen ya da henüz ilan edilmemiş yerlerde Bakanlıkça yaptırılan uzun süreli bilimsel arkeolojik kazılar dışında, açığa çıkan-çıkarılan taşınmaz kültür varlıklarının bilimsel yöntemlerle araştırılması, kazılarının yapılması, temizlenmesi ve uygun koruma yöntemleriyle yerinde teşhir edilerek kent arkeolojisine kazandırılmasının uygun olduğuna; bu kültür varlıklarından plan vermeyen, küçük boyutta olan ve yerinde korunmasına olanak bulunmayanların ilgili koruma bölge kurulunun kararıyla Bakanlığın uygun göreceği yere uzmanları denetiminde kaldırılabilirliğine; ortaya çıkan-çıkarılan kültür varlıkları plan veren ya da tanımlanabilen bir mimariye sahipse, ait olduğu dönemin özgünlüğünü yansıtıyorsa, antik kent dokusuna aitse veya kazılar sürdürüldükçe komşu parsellerde de yayılma gösterir nitelikteyse, boyutlarına bakılmaksızın, uygun koruma yöntemleriyle yerinde teşhir edilmesine; özel mülkiyette ise kamu mülkiyetine geçirilmesinin sağlanmasına; kamu mülkiyetine geçirilemiyorsa tüm giderleri mülk sahibince karşılanarak öncelikle bilimsel kazısı, korunması (projelendirme ve uygulama) ve yerinde teşhirin sağlanmasına; ancak, kamuya açık sergilenmesine yönelik düzenlemeler asıl amaç olmak üzere mülk sahibinin bu alanda yapmak istediği uygulamalara Bakanlığın izni ve koruma bölge kurulunun uygun göreceği projeler kapsamında kültür varlıklarına zarar vermemek ve koruma kuramına aykırı olmamak koşuluyla izin verilebileceğine; izin kapsamında projeler üretilmeden önce, ilgili parsellerin proje alanı kapsamında plan tadilatının yaptırılmasının istenmesine, III. Derece arkeolojik sitlerdeki koruma ve kullanmaya yönelik uygulamaların Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 05.11.1999 gün ve 658 sayılı ilke kararındaki hükümler dikkate alınarak ilgili koruma bölge kurullarınca değerlendirilmesine yönelik hükümler bulunmaktadır (URL 5).

Bazı ülkelerde kentlerin tarihi dokusu yasal boyutta korunmasına rağmen, uygulama aşamasında sorunlar yaşanabilmektedir. Bu bağlamda, korumayı savunmak ile gelişme arasında karşıtlık algısı oluşabilmektedir. Diğer taraftan tarihi varlıkların geleceğe aktarılması gereğinin anlaşıldığı toplumlarda koruma isteği güçlü olabilmektedir (Aygen 1996: 43). Kent dokusu içinde birçok arkeolojik alanın bulunduğu ülkemizde, kültür varlıklarının korunması hakkında yazılı hükümlerin tarihçesi daha eski olmakla birlikte toplumsal yaşamda koruma olgusu son yıllarda yerini almaya başlamıştır. Ancak, koruma ile gelişme arasında arkeolojinin lehinde ve aynı zamanda gelişmeyi zenginleştiren bütüncül çözümler tam anlamıyla yaygınlaşmamıştır. Koruma olgusu doğasında bulunan nedenlerle çeşitli kısıtlamalar getirir. Gelişme projeleri, imar faaliyetleri ile koruma arasındaki karşıtlık düşüncesi yerine, arkeolojik varlıkların, yeni uygulamalara katacağı değer dikkate alınmalıdır.

Sonuç olarak, modern kent dokusu içinde mevcutta var olan veya çeşitli yapılanma ve gelişme projelerinin kazılarıyla açığa çıkartılan arkeolojik varlıkların ve diğer tüm tarihsel dokunun envanterinin tamamlanması, veri tabanı oluşturulması, özellikle projelerin planlama aşaması için önemlidir. Hızla kentleşen ve bunun sonucunda kentin artan ihtiyacına yönelik projelerin gerçekleştirildiği Türkiye gibi ülkelerde, arkeolojik mirasın

korunabilmesi için plan dahilinde uygulamalar yapılmalı, projeler kültürel dokuya zarar verir nitelikte olmamalıdır. Planlama ve projelerin uygulama aşamalarında disiplinlerarası çalışma sistemi uygulanmalı, arkeologların görev alması sağlanmalıdır. Proje kapsamında gerçekleştirilen arkeolojik çalışmaların tamamlanabilmesi için yeterli süre ve kaynak sağlanmalıdır. Kuşkusuz koruma ancak sahiplenme ile mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda, kentlerde konumlanan arkeolojik kalıntıların dönemsel ayrımından kaçınılarak sahiplenilmesi için, arkeolojik mirasın önemi ve korunmasına yönelik eğitimler her düzeyde gerçekleştirilmeli, bilinç düzeyi yükseltilmelidir. Ayrıca kentsel alanlarda bulunan arkeolojik mirasın modern yaşamla bütünleştirilmesi yönünde çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Türkiye’de kentsel arkeoloji ile ilgili mevzuatın bütüncül bakış yönünden geliştirilmesi, ulusal ve uluslararası belirleyicilerin uygulamaya aktarılması önemli konulardandır.

Kaynakça

- Adam-Veleni, P. 2011
“Thessalonike”, R.J.L. Fox (ed.), *Brill’s Companion to Ancient Macedon: Studies in the Archaeology and History*, Leiden: 545-563.
- Ahunbay, Z. 2009
Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, İstanbul.
- Ahunbay, Z. 2010
“Arkeolojik Alanlarda Koruma Sorunları Kuramsal ve Yasal Açılardan Değerlendirme”, *TÜBA-KED* 8:103-118.
- Aydeniz, N.E. 2009
“Kent Arkeolojisi Kavramının Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye’deki Yansımaları”, *Journal of Yaşar University* 4 (16): 2501-2524.
- Aygen, Z. 1996
“Kentlerin Tarihi Dokusu Korunmalı mıdır?”, *Cogito* 8: 43-63.
- Başgelen, N. 2014
İstanbul’da Marmaray-Metro Kurtarma Kazılarının Kent Arkeolojisine Katkıları, İstanbul.
- Diez, E. 1940
Entschleiertes Asien, Wien.
- Erder, C. 1977
“Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, cilt 3, sayı 2: 167-190.
- Karabağ, N.E. 2010
“Korumanın 20. Yüzyılda Değişen Kapsamı ve Kent Arkeolojisi Kavramının Gelişimi”, *Ege Mimarlık*, Nisan 2010: 28-31.
- Kızıltan, Z. 2010
“Marmaray-Metro Projeleri Kapsamında Yapılan, Yenikapı, Sirkeci ve Üsküda Kazıları/Excavation at Yenikapı, Sirkeci and Üsküdar within Marmaray and Metro Project”, U. Kocabaş (ed.), *İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 5-6 Mayıs 2008/İstanbul Archaeological Museums Proceedings of the 1st Symposium on Marmaray-Metro Salvage Excavations 5th-6th May 2008*, İstanbul:1-16.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı 2009
Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu İlke Kararları, Ankara.
- Madran, E. – N. Özgönül 2003
“Arkeoloji/Planlama ve Uluslararası Yaklaşımlar”, *Planlama Dergisi*, 2003/2: 21-25.
- Madran, E. – N. Özgönül 2005
Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması, Ankara.
- Mumford, L. 2007
Tarih Boyunca Kent. Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, çev. G. Koca– T. Tosun, İstanbul.